

KONFERENCIA FÜGEDI ERIK (1916–1992) SZÜLETÉSÉNEK 100. ÉVFORDULÓJÁN

Fügedi Erik a 20. századi Magyarország egyik leginkább újító szellemű középkortudósa volt, aki Bak János szavai szerint: „ahhoz a generációhoz tartozott, amely a történelmi Magyarországnak mind az értékeit, mind a problémáit örökölte, és igyekezett megmenteni annak intellektuális eredményeit, miközben felülemelkedett a nemzeti és társadalmi előítéleteken”. A sokrétű, mind a magyar, mind a környező országok történetírására jelentős hatást gyakorló életpályáról emlékeztek meg 2016. szeptember 22-én, Fügedi Erik születésének 100. évfordulóján egykori munkatársai, pályatársai és tanítványai. Az emlékkonferencia a Közép-európai Egyetem (CEU) Középkortudományi Tanszéke, az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Történelemtudományi Doktori Iskolája, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár, a Magyar Történelmi Társulat, valamint a MECERN (Medieval Central Europe Research Network) szervezésében került sor. A program során tizennégy előadás hangzott el, két helyszínen: délelőtt az ELTE BTK Tanácstermében, délután pedig a Közép-európai Egyetemen.

A konferencia Csukovits Enikőnek (MTA BTK TTI), a Magyar Történelmi Társulat főtítkárának a köszöntőjével indult. Ebben ő a „Fügedi-jelenségről” beszélt, amely mintegy ablaknyitásként friss irányzatot vitt a 1980-as évek magyar medievisztikai kutatásába. Előadásában kiemelte, hogy Fügedi számos munkája már a megjelenése után hamar alapművé vált (így *Az Elefánthyak: a középkori magyar nemes és klánja, A 15. századi magyar arisztokrácia mobilitása*), és ezeknek szinte minden mondata valami újat tartalmazott. Műveinek sikere főleg abban állt, hogy Fügedi mesterien tudta ötvözni a magyar források adta lehetőségeket a legfrissebb külföldi szakirodalom eredményeivel, és kutatásaiba számos tudományágat bevonva szépírói vénájának köszönhetően mindezt olvasmányos formában tudta közzétenni. Munkáiból teljesen hiányoztak a korszak ideológiai töltetű „műszavai”, aminek köszönhetően Fügedi írásait külföldön bárhol könnyűszerrel meg lehetett jelentetni.

Draskóczy István (ELTE) Fügedit mint gazdaságtörténészt mutatta be az érdeklődő közönség számára. Fügedi a korai impulzusokat ezen a téren kiváló tanáraitól: Mályusz Elemértől, Domanovszky Sándortól, Szentpétery Imrétől és Hajnal Istvántól kaphatta, habár kezdeti munkáiban nem szentelt túl nagy figyelmet e terület kutatásának. Az 1950-es évektől fordult igazán a gazdaságtörténet felé. Ebből a szempontból hasznosnak bizonyult az 1953-tól 1961-ig tartó kényeszerű száműzetése, amikor politikai okokból állásától megfosztva a Gyümölcs- és Főzelékkonzervgyár irodáján dolgozott. Itt számviteli ismeretekre tett szert,

amelyeket később történeti-statisztikai munkáiban is kamatoztatni tudott, valamint szabadidejében külföldi szakirodalmat olvasott. Az 1957-es év áttörést jelentett, ugyanis több gazdaságtörténeti munkáját sikerült megjelentetnie, amelyeken már hosszú ideje dolgozott. Draskóczy szerint Fügedi a gazdaságtörténeti jelenségeket differenciáltabban látta, mint a kor marxista történetírása, bátran fogalmazott meg hipotéziseket, és több kutatási módszert alkalmazott sikerrel. Gazdasági érdeklődése nagyon sokrétű volt, és a magyar gazdaságtörténet olyan vitatott kérdéséhez is hozzászólt, mint például a középkori külkereskedelmi mérleg ügye.

A gazdaságtörténész után a levéltáros Fügedivel ismertette meg a közönséget előadásában Ráczy György (MNL/PPKE). Véleménye szerint nem eléggé közismert, hogy milyen erősen rányomta bélyegét Fügedi a magyar levéltárügyre az 1938-tól 1952-ig tartó, mintegy tizennégy év alatt. Előbb az Országos Levéltár, később a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja alkalmazásában dolgozó Fügedi nevéhez olyan eredmények fűződnek, mint mikrofilmfelvételek készítése a Felvidéken őrzött Csáky család szepesmindszenti és a Pálffy család vöröskői levéltárának anyagairól. Összeállította a családi levéltárak jegyzékét, továbbá 1946 és 1949 között a veszélyeztetett magángyűjtemények miniszteri biztosaként többezer folyóméter levéltári anyag biztonságba helyezését szervezte meg. Ebbéli tevékenységének köszönhetően menekült meg a Festetics, Eszterházy, Nádasdy családok iratanyaga. 1950 ősztől egészen elbocsájtásáig a Levéltárak Országos Központjának osztályvezetőjeként tevékenykedett, itt az új közlevéltári hálózat megszervezése, az alapleltárak elkészítése, valamint a vidéken megmaradt levéltári anyagok feltárása terén alkotott maradandót.

Tringli István (MTA BTK TTI), ahogy azt már előadása címében is jelezte, Fügedit a kortársain keresztül és velük kapcsolatban igyekezett bemutatni. Annyiban látta Fügedit hasonlatosnak kortársaihoz, hogy ő sem írt történelemelméleti munkát, ami főleg annak tulajdonítható, hogy aktív kutatói tevékenysége nagy részében, egészen az 1980-as évekig az uralkodó történelemszemlélet a materialista ideológia maradt. Később viszont ő inkább magával a történelemkutatással, és nem a történelem elméleti kérdéseivel foglalkozott. Tringli meglátása szerint annyiban különbözött Fügedi a kortárs kutatók nagy részétől, hogy nemcsak egy korszakkal foglalkozott behatóan, hanem érdeklődése a középkortól egészen a 18. századig kiterjedt. Tringli úgy vélte, hogy Fügedi újító munkássága nagyon jól kitapintható a magyar kultúrtörténet kutatása terén, ahol sikerrel alkalmazta a mikrotörténeti megközelítést.

A gazdaságtörténész és a levéltáros után a demográfus Fügedit mutatta be Faragó Tamás (Corvinus). Előadásából kiderült, hogy Fügedi tömeges adatokkal szeretett dolgozni, szívesen fordult mintavételekhez, amelyekből országos jelentőségű jelenségeket kívánt tanulmányozni. Fontos módszertani útmutatókat hagyott

hátra a történeti statisztika kutatásában, de sajnos e munkái a történészek között visszhang nélkül maradtak, mivel sokak számára ez ismeretlen terület volt. A tudományszervezés terén is tehetséges volt, a Központi Statisztikai Hivatalban autonóm egyénekből sikerült közösséget kovácsolnia, amikor létrehozta a Történeti-Statisztikai Kutatócsoportot. Faragó szerint Fügedi meghatározó kutatói nézete az ismertből az ismeretlen felé haladás „ars poeticája”: társadmunknak ki kell békülnie múltjával, amelyet ő maga a tudomány módszereivel kívánt elősegíteni.

Nagy Balázs (ELTE/CEU) a tanácskozás során két előadással is jelentkezett. Az első beszámolója a kiváló tudós könyvtárával foglalkozott. Szerinte a könyvtára alapján egy széleskörű tájékozottsággal rendelkező kutató képe körvonalazódik, aki mind a hazai, mind a nemzetközi szakirodalomban igen jártas volt. A több ezer kötetet és több mint 700 különnyomatot tartalmazó könyvtári anyagból nagyon jól kitapintható Fügedi kapcsolatrendszere, személyes, illetve szakmai összeköttetése pályatársaival, volt tanáraival, valamint külföldi kollégáival.

A konferencia második része angol és német nyelvű előadásokkal folytatódott. Bak János (CEU) kezdte a sort, aki saját bevallása szerint leginkább Fügedihez fűződő személyes emlékeiről kívánt beszélni, amelyeken keresztül a kolléga és barát alakja egyaránt kirajzolódik. Ő maga sokat tanult Fügeditől a magyar történelemről, módszertanról, a források kezeléséről; Fügedit nemcsak szakmai precizitással és magas felkészültséggel rendelkező kutatóként, hanem kiváló barátként is jellemezte, akivel Vancouver és Budapest távolsága ellenére is tartották a kapcsolatot. Bak János jelentette meg Fügedi Erik idegen nyelvű tanulmányainak válogatott kötetét is a *Variorum* sorozatban 1986-ban.

Nagy Balázs második előadásában Fügedi doktori értekezését, az 1938-ban a *Századok* hasábjain két részben megjelenő és önálló kötetben is közreadott (Bp. 1938) *Nyitra megye betelepülése* című munkát elemezte. Mályusz Elemér, az általa meghirdetett népiségtörténeti kutatások részeként egy sor tanítványának adta feladatul a saját, Turóc megye kialakulásáról szóló doktori disszertációjához hasonló, ám más megyékkel foglalkozó művek megírását. Fügedi Nyitra megyét kapta feladatul, és a mindössze 22 éves korában megírt disszertáció a korai történelmi tevékenységének a legfontosabb művévé vált. A munka már megjelenésekor fontos multidiszciplináris település- és társadalomtörténeti munka volt, amelyen keresztül egyenesen vezetett az út Fügedi olyan munkáinak a megírásához, mint a hatvan évvel később megjelent *Elefánthyak*.

Fügedi Erik szerteágazó történelmi tevékenysége természetesen a környező országok történetírására is kihatással volt; a szlovák, illetve a horvát történetírásban betöltött szerepéről Juraj Šedivý, a pozsonyi Comenius Egyetem docense, illetve Damir Karbić, a Horvát Tudományos Akadémia Történeti- és társadalomtudományi Osztályának vezetője értekezett. Fügedi már doktori dolgozatában

foglalkozott a mai Szlovákia területével, ahonnan családja is származott, de későbbi művei is behatóan érintették egyes felvidéki városok, például Kassa és Bártfa, vagy nemesi családok, mint az Elefánthyak történetét. Ilyen irányú érdeklődését számára megkönnyítette a szlovák nyelv ismerete, valamint kiterjedt kapcsolata a szlovák történészekkel. Šedivý véleménye szerint azért is tudott a szlovák történetírás számára is maradandót alkotni, mivel munkáiban a régió történetét nemcsak magyar szempontból tárgyalta, hanem ezekben helyet kapott a szlovák és a német népesség története is.

Karbić kifejtette, hogy a külföldi olvasók számára nagy jelentőséggel bírt Fügedi egyes fontos munkáinak angol nyelvű kiadása. Ezáltal a horvátországi kutatás olyan módszerekkel gazdagodott az egyházi és világi arisztokrácia történetének a vizsgálata terén, amelyek még ma is mérvadóak. Mindkét előadó beszámolójában kitért arra is, hogy országuk történetírására milyen kiemelt hatást gyakorolt Fügedi. Šedivý szerint Fügedi a két utolsó nagy szlovák történész-generációt befolyásolta leginkább, legidézettebb művei közé tartoznak a városok kialakulásával, a várral és társadalommal, egyháztopográfiával, valamint a nemesség mobilitásával foglalkozó írásai. A Fügedi által megállapított törésvonal a magyar királyság középkori városainak korai és kései szakasza között még ma is talál támogatókat és ellenzőket egyaránt a szlovák történészek körében. A szlovák történetírásra gyakorolt szerepét jól mutatja, hogy a szlovák életrajzi enciklopédia önálló címszóban foglalkozik vele. Hasonlóan jelentősnek vélte Fügedi hatását Karbić is, aki hangsúlyozta, hogy Fügedi a nemességgel kapcsolatos, illetve társadalomtörténeti munkái még most is modellértékűek a horvát történetírásban.

Fügedi Erik a francia *Annales* szellemi műhely módszereinek egyik legjobb magyarországi ismerője volt. Az iskolához fűződő viszonyáról a konferencián Klaniczay Gábor (CEU) beszélt. Nézete szerint Fügedi akkor kezdett az *Annales* irányzattal részletesebben foglalkozni, amikor a Központi Statisztikai Hivatalhoz kerülve figyelme a várostörténetre összpontosult, pontosabban, amikor a városfejlődés és a koldulórendek kapcsolatát kezdte vizsgálni. Fügedi személyes kapcsolatban volt a műhely egyik legnevesebb képviselőjével, Jacques Le Goffal, továbbá előadást is tartott a francia és magyar történészek által az 1970-es években közösen szervezett négy konferencia egyikén, ahol sikerült tovább mélyíteni a kapcsolatát a külföldi szakemberekkel. Ennek következtében három hónapot tölthetett Franciaországban egy ösztöndíj segítségével, amikor figyelme a csodák tanulmányozására terelődött, és ebből az érdeklődésből született a Kapisztrán János csodáival foglalkozó tanulmánya. Az 1980-as években újabb impulzusokat kapott az *Annales*-től, ekkor ezek a történeti antropológia irányába terelték figyelmét. Ennek hatása alatt kezdte tanulmányozni a magyar nemzetségeket, és így született meg az utolsó nagy műve, az Elefánthyak.

F. Romhányi Beatrix (KRE) és Szakács Béla Zsolt (PPKE/CEU) közös előadása is érintette az *Annales* irányvonalat Fügedi életművében. Előbb Szakács körüljárta, hogy Fügedinek mekkora szerepe volt az úgynevezett nemzetségi monostorok kutatásában. Maga a kifejezés Karácsonyi János tollából származik, aki a magyar nemzetségekről szóló könyvében használta ezt először. Fügedi több munkájában is foglalkozott a nemzetségi monostorok problémájával, és a *Sepelierunt corpus eius in proprio monasterio: a nemzetiségi monostor* című cikkében bebizonyította, hogy nemzetségi monostor sem egyház-, sem társadalomtörténeti szempontból nem létezett, ezeket nem a nemzetség, mint társadalmi csoport alapította, hanem a nemzetségeknek egyes tagjai, következképp maga a fogalom használata nem megalapozott. Romhányi Beatrix – kapcsolódva Klaniczay Gábor előadásához – hangsúlyozta, hogy Fügedi volt az első a régióból, aki Jacques Le Goff híres, a koldulórendek és a városok kapcsolatának tételét sikeresen alkalmazta a helyi viszonyok vizsgálatára, amelyet a mintaadó tanulmány megjelenése után mindössze két évvel, a *Koldulórendek és városfejlődés Magyarországon* című tanulmányában adott közre. Habár Le Goff tézisét Fügedi helyén kezelte, időnként némi kritikával fogadta. Az akkor jóval kevesebb rendelkezésre álló adatból olyan eredményekre jutott, melyek ma, a gazdagabb adatmennyiség mellett is megállják a helyüket.

A konferencia során többször volt röviden szó Fügedi várostörténeti kutatásairól, ezekre részletesebben Szende Katalin (CEU) tért ki. Kifejtette, hogy Fügedi elsősorban az 1950-es évek végétől az 1970-es évek kezdetéig foglalkozott várostörténettel. Korai településtörténeti írásaiban megfogalmazott tételeihez gyakran fordult kutatói pályája végén is. Fügedire általánosan jellemző volt, hogy nem elégedett meg a tények bemutatásával, hanem mindig meg akarta válaszolni a miérteket is, és rendszerint a különböző jelenségek mögött mintákat, szabályszerűségeket keresett. A középkori magyarországi várostörténethez kapcsolódó számos eredmény az ő nevéhez fűződik. Például Fügedi több várostörténeti tanulmányában – többek között a Kassáról szóló 1956-ban megjelent cikkében – kimutatta, hogy mintegy kelet-európai sajátosságként a városok rendszerint tőkehiánnyal küszködtek, valamint nagy egyenlőtlenségek mutatkoztak a tőkebirtoklás terén, sok esetben a városlakók vagyonának nagy része a városiak 10%-ának a kezében összpontosult. Fügedi igyekezett meghatározni a középkori város fogalmát is, véleménye szerint a várost, sőt még a városi kiváltságleveleket is leginkább funkcionális és nem jogi szempontból lehet legjobban megközelíteni. Továbbá az előadó rámutatott arra, hogy Fügedi az országba betelepülők történetét a már ottlakók szempontjából tárgyalta, úgy mint egy közeget, amely kész volt a befogadásra. Várostörténeti kutatásaiban gyakran fordult helyrajzhoz és topográfiai kutatásokhoz is, eredményeit rendszerint szélesebb, közép-, illetve nyugat-európai kontextusban fogalmazta meg.

A konferencia utolsó előadásában Fügedi Eriknek a magyarországi várkutatás terén elért fontos eredményeit idézte fel Laszlovszky József (CEU). Ebből kiderült, hogy Fügedi akkor kapcsolódott be a középkori várak történetének a kutatásába, amikor külföldi várkutatásokról szóló könyvekről írt ismertetőket. Fügedi e területet illetően is előfutárnak számított, hiszen ő kezdte először a várakat a korabeli hatalmi kapcsolatok összefüggésében tárgyalni, a társadalmat mintegy a várakon keresztül kutatni. Az ő értelmezésében a vár egy társadalmi csoport indikátora volt. A magyar történészek közül Fügedi ismerte fel legkorábban és hívta fel a figyelmet az úgynevezett „történelem nélküli várak” fontosságára, azokra a régészek által már jól ismert várakra, amelyekre vonatkozóan egyáltalán nem maradtak fent írásos emlékek.

Az emlékkonferencia könyvismertetéssel zárult: Julia Burkhardt (Heidelberg), Zoë Opačić (London), Novák Veronika (Budapest) és Martyn Rady (London) részvételével tartott kerekasztal-beszélgetés keretében mutatták be a 2016-ban a Brill kiadónál megjelent *Medieval Buda in Context* című angol nyelvű kötetet.

Incze János